

De Vergeten Executie

Jos Diender

Verbeterde versie maart 2006

Onderzoek naar de standrechtelijke executie van Hendrik van Mill en Frans Duijkers en de ontsnapping aan executie van

Georg Deelman en Henk H. door de Duitse SS op woensdag 20 september 1944 in park Sonsbeek te Arnhem.

doodgeschoten, nog een zoon Bodd was doodgeschoten in zijn woning aan de Herfhoek-
straat. Achteraf is aangenomen dat zij verdwaalde Britse parachutisten verborgen heb-
ben gehouden, maar zekerheid hierover bestaat niet.

Een onbekend aantal niet-Arnhemse burgers is door de Duitsers geëxecuteerd, nadat
zij waren betrupt op hulpverlening aan de geallieerden; sommigen waren tegelijk met
groepen Engelsen, bij wie ze zich hadden aangesloten, gevangengenomen en werden
door de Duitsers als franc-tireurs beschouwd. Ten minste drie werden er zo op woens-
dag- of donderdagavond in het park Sonsbeek terechtgesteld; een vierde wist in de haast
en de verwarring, vooralgaande aan de executie, in het struikgewas te ontkomen.

Dat zo weinig over het terloodbrengen van burgers bekend is, houdt, behalve met de

34

Fragment uit het boek 'Arnhem 44/45' (boven) en de brief van mevr. Van Mill (onder).

aan Burgemeester
en Wethouders
Gem. Arnhem.

POSTGIRO 264797

Wel Ed. Heeren

Inleesgetekende mevr. de wed. A. N. v. Mill-De
verzoekt Uoor Ueken, vergunning voor het doen
opgraven en overplaatsen naar den Ned. Kers. Begr. v.
de Soest, van het stafelijk overschot van wijlen
den heer Hendrik Johannes van Mill,
geboren 9 November 1908 te Porinenem, en gefusileerd
in den avond van 20 September, in de bosschen te
Sonsbeek bij Arnhem. Thans tijdelijk begraven
op de Begraafplaats Moscorva te Arnhem.

Hoogachtend

Gelieve d.v.p. antwoord aan: A. van Mill-De

Soest 18 November 1945
Klein Engendualweg 3

Inleiding

Over de Slag om Arnhem zijn in de loop der jaren tientallen boeken geschreven, vele documentaires uitgezonden en zelfs enkele speelfilms gemaakt. Alle aandacht gaat daarbij uit naar de heldhaftige, maar vergeefse strijd van luitenant-kolonel Frost en zijn mannen om de verovering van de Rijnbrug en de uiteindelijke terugtrekking van de geallieerde soldaten via Oosterbeek. Minder aandacht is er voor wat er zich vlak buiten het strijdtoneel heeft afgespeeld. Zoals de dramatische gebeurtenis aan de rand van park Sonsbeek, waar volgens het boek *'Arnhem 44/45'* van voormalig hoofd van het Arnhems Gemeentearchief P.R.A. van Iddekinge op woensdag 20 september 1944 tenminste drie niet-Arnhemse burgers door de Duitsers werden terechtgesteld. Een vierde wist in de haast en de verwarring, voorafgaande aan de executie, in het struikgewas te ontkomen.

Een intrigerende mededeling waar wij, als informatiecentrum van het Arnhemse stadspark Sonsbeek, meer van wilden weten. Niet uit vrijblijvende nieuwsgierigheid, maar uit oprechte interesse in het lot van de betrokkenen. *Wie waren deze 'niet-Arnhemse' burgers, wat deden ze tijdens de beruchte Slag om Arnhem in Sonsbeek, waar in het park zijn ze geëxecuteerd en vooral; waarom en door wie? En hoe is het met de aan de dood ontsnapte man afgelopen?* De heer Van Iddekinge kunnen we het helaas niet meer vragen, hij is in 2000 overleden.

We beginnen ons onderzoek met het ondervragen van diverse Arnhemmers die de verschrikkelijke oorlogsdagen in september 1944 van nabij hebben meegemaakt. Niemand kan ons het verhaal bevestigen. Sterker nog, enkele 'Slag om Arnhem-kenners' betwijfelen zelfs of de executie wel heeft plaatsgevonden. Zij veronderstellen dat er enkele gebeurtenissen door elkaar zijn gehaald, of dat het slechts een gerucht betreft, dat een eigen leven is gaan leiden. Even lijkt het erop dat we er nooit achter zullen komen wat er zich tijdens de oorlog precies in park Sonsbeek heeft afgespeeld. Totdat Geert Maassen van het Gelders Archief een brief vindt waarin wordt verzocht om toestemming voor de herbegraving van Hendrik Johannes van Mill uit Soest, *'gefusilleerd in den avond van 20 september 1944 in de bosschen te Sonsbeek bij Arnhem. Thans tijdelijk begraven op de Begraafplaats Moscowa bij Arnhem.'*

Met de vondst van deze brief begint een lange zoektocht naar het verhaal achter de executie van Hendrik Johannes van Mill en zijn medeslachtoffers aan de rand van park Sonsbeek. Nabestaanden worden opgespoord en geïnterviewd, instanties benaderd, archieven uitgeplozen en vele boeken over de Slag om Arnhem gelezen, op zoek naar aanwijzingen. Stukje bij beetje druppelt de informatie binnen, waarbij iedere mededeling en ieder document weer nieuwe vragen oproepen. Langzaam maar zeker krijgen we een beeld van wat er in die septemberdagen van 1944 met Van Mill en zijn medeslachtoffers gebeurd moet zijn. Tevens hebben we geprobeerd om deze dramatische gebeurtenis te plaatsen in de context van die tijd. Het resultaat van ons onderzoek naar deze zwarte bladzijde in de geschiedenis van park Sonsbeek vindt u in deze reconstructie, getiteld *'De Vergeten Executie'*

Jos Diender
Bezoekerscentrum Sonsbeek
Arnhem, December 2005
(Verbeterde versie)

Hendrik Johannes van Mill

Garagehouder Hendrik Johannes van Mill uit Soest (geboren op 9 november 1908 in Gorinchem) is tijdens de Tweede Wereldoorlog lid van het verzet. De 35-jarige Van Mill is getrouwd en heeft twee dochters, waarvan de jongste nog geen jaar oud is, als hij op 8 mei 1944 in zijn woonplaats Soest door de Feldgendarmerie wordt opgepakt wegens het in bezit hebben van wapens, enkele radio's en motorfietsen. Hij wordt overgedragen aan de Sicherheitsdienst (SD) en gevangen gezet in Utrecht (Gansstraat 164), daarna wordt hij overgeplaatst naar het Huis van Bewaring in Amsterdam (Havenstraat 6). Na zijn veroordeling door de Generalstaatsanwalt, wordt hij op 14 juni 1944 overgebracht naar het beruchte Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort, een doorgangskamp van de SD, beter bekend als 'Kamp Amersfoort'. [Bron: 07, 08, 10, 18, 19]

In Kamp Amersfoort wordt Van Mill geconfronteerd met een paar honderd gevangenen. Allemaal met een oud, totaal niet passend uniform aan en allemaal kaal geschoren. Hij wordt naar een barak gebracht voor registratie. Van Mill krijgt een papiertje met een nummer, dat even later wordt ingewisseld voor een wit stukje katoen waar hetzelfde nummer op staat. Dat nummer zal straks op de gevangenis-kleding genaaid worden. Hendrik van Mill wordt ingeschreven als Häftlingnr. 14352. Vervolgens moet hij alle persoonlijke bezittingen inleveren. Deze worden keurig genoteerd en in een envelop gedaan. Na enkele vragen betreffende studie, geloof, beroep etc., gaat het onder begeleiding van vloekende en tierende SS'ers naar de Bekleidungskammer in het gevangenen-gedeelte van het kamp. [Bron: 08, 09]

In de Bekleidungskammer moet Van Mill zich geheel ontkleden. Zijn burgerkleden worden ingenomen en opgeborgen in een bruin papier 'motzak'. Daarvoor in de plaats krijgt hij gevangenis-kleding, een zgn. 'kampkloffie'. De gevangenis-kleding bestaat uit een oud uniform van de PTT, een trambedrijf of van het Nederlandse leger, een dunne lange onderbroek, een dun hemd, een paar erg dunne sokken, een paar ongelakte klompen, een soldatenmuts (kepie), een paar beenwindsels (puttees), een deken en een overjas. Van Mill wordt kaal geschoren en krijgt vervolgens een stukje zeep, een etensbakje met een lepel, een bot mes, een mok en een homp brood. Dan volgt nog een laatste instructie: Iedere keer als hij iemand in Duits uniform passeert, moet hij zijn muts afnemen, de armen strak langs het lichaam houden en het hoofd naar die persoon wenden. [Bron: 09]

Vliegveld Deelen

Na twee maanden (op 17 augustus 1944) wordt Van Mill, samen met ongeveer honderd medegevangenen, per autobus naar vliegveld Deelen gebracht om daar bomkraters te dichten. 'Fliegerhorst Deelen' ligt ongeveer tien kilometer ten noorden van Arnhem en is de grootste vliegbasis voor Nachtjäger in West-Europa. Het is het hoofdkwartier van de beroemde en meest succesvolle eenheid Duitse nachtjachtvliegtuigen, het Nachtjagdgeschwader 1. [Bron: 01, 02, 07, 19]

De 5th Bomber Group van de RAF had twee dagen eerder, op dinsdag 15 augustus 1944, de start- en landingsbanen gebombardeerd, waarbij het vliegveld zwaar werd beschadigd. Er zaten ruim 200 kraters in de startbanen. Voor de herstelwerkzaamheden worden behalve uit Kamp Amersfoort,

zo'n 1500 à 2000 dwangarbeiders uit Arnhem en omgeving ingezet. De mannen moeten hard werken om de start- en landingsbanen te herstellen en het vliegveld zo snel mogelijk weer operationeel te krijgen. 's Nachts worden Van Mill en zijn medegevangenen ondergebracht in een schoolgebouw in het nabij gelegen Schaarsbergen (thans het 'Oorlogsmuseum 40-45'). [Bron: 01, 02, 19]

Twee weken later, op zondag 3 september 1944, wordt het vliegveld opnieuw zwaar gebombardeerd. Er worden o.a. tijdbommen gegooid, waarvan de ontploffingen nog geruime tijd later te horen zijn. In de algehele verwarring wordt Van Mill samen met een grote groep medegevangenen te voet en onder begeleiding van een klein aantal Duitse soldaten afgevoerd richting Arnhem. Onderweg weten enkele gevangenen te ontsnappen. Ook Hendrik van Mill weet, samen met de 25-jarige Georg Deelman uit Bussum, aan de aandacht van de bewakers te ontsnappen en duikt onder in Schaarsbergen. [Bron: 01, 02, 04]

Georg Deelman

Medevluchter Georg Dithleef Deelman (geboren op 6 januari 1919 in Bussum) is op 18 juni 1942 als Wachtmeester 2e klasse bij de toenmalige Staatspolitie in Eindhoven benoemd. Op donderdag 19 augustus 1943 wordt hij door de Sicherheitsdienst gearresteerd wegens verzetsactiviteiten en vastgezet in de Polizeigefängnis in Haaren (N. Br.). Hij had Ausweisen en stempels uit het Arbeidsbureau van Eindhoven meegenomen. Op 15 maart 1944 wordt hij overgeplaatst naar Konzentrationslager Herzogenbusch, het enige SS concentratiekamp in Nederland, beter bekend als Kamp Vught. Daar staat hij geregistreerd tot 28 maart 1944, als hij wordt vrijgelaten wegens gebrek aan bewijs. Op 25 juli 1944 wordt Deelman op last van de SD echter opnieuw gearresteerd en op 11 augustus 1944 naar Kamp Amersfoort overgebracht. Uit de kampadministratie blijkt dat hij wordt binnengebracht op grond van 'Arbeitseinsatz' en 'Politische verhalten und Kriminelle vergehen'. Deelman wordt geregistreerd als Häftlingnr. 4866. Met het oog op betere ontsnappingskansen meldt hij zich half augustus 1944 vrijwillig aan voor herstelwerkzaamheden op vliegveld Deelen. Tijdens het bombardement op 3 september weet hij samen met Hendrik Johannes van Mill te ontsnappen. Omdat Deelman, in tegenstelling tot Van Mill, niet kaal geknipt is geweest en geen gevangenis kleding draagt, is hij niet meteen als een ontsnapte gevangene herkenbaar. Ook heeft Deelman tijdens zijn ontsnapping het registratienummer van zijn borstzak getrokken. [Bron: 03, 04, 21, 22]

Kapper de Haan

In Schaarsbergen duikt het tweetal onder bij de familie De Haan aan de Kemperbergerweg 43b (thans 143). Gerrit Pieter de Haan is kapper en heeft onder de serre van zijn huis een ruimte, waar hij onderduikers verstoppt. Daarmee neemt hij een groot risico, want ook de Duitsers komen bij hem over de vloer om hun haar te laten knippen. Hoelang de beide mannen bij kapper De Haan ondergedoken moeten blijven, weten ze op dat moment nog niet. De situatie is te gevaarlijk om terug

te gaan naar huis (Soest en Bussum). Om de verveling wat te verdrijven, helpen de mannen af en toe mee als kappersbediende. Als er een Duitse klant binnenkomt, verdwijnen ze echter snel weer onder de planken. [Bron: 04, 05, 07]

Zondag 17 september 1944

Twee weken later, in de ochtend van zondag 17 september, worden de bewoners van Arnhem drie maal opgeschrikt door luchtalarm. Ieder keer blijkt het alarm vals. De vierde maal is het echter menens. Rond het middaguur begint een grote geallieerde luchtaanval. De stad wordt getroffen door een zwaar bombardement. Een kwartier lang razen vliegtuigen over de stad. Donderend dringen de bommen hun doelen binnen, kraken huizen en slaan metersdiepe gaten in straten en tuinen. Er worden niet alleen militaire doelen getroffen, zoals de

Willemskazerne, maar ook omliggende gebouwen zoals café-restaurant 'Royal' en de HBS aan het Willemsplein. De blauwe lucht wordt bedekt door donkere rookwolken. Tussen het gedreun van de explosies door klinkt het geratel van de boordwapens en machinegeweren en het scherpe geknal van Duits afweergeschut, voor zover dat al niet is uitgeschakeld. De mensen zitten angstig in hun kelder of staan dicht opeen gedrukt in de gang, hun kinderen stevig tegen zich aangeklemd. Onder de Arnhemse bevolking vallen die dag vele tientallen slachtoffers. [Bron: 01]

Aanvankelijk denkt iedereen dat het bij deze luchtaanval zal blijven. Dan bereikt het bericht de stad, dat honderden vliegtuigen Arnhem naderen. In een oogwenk staat iedereen op de daken. In de verte ziet men de Britse para's naar beneden komen. Het is twee uur in de middag. Bijna 5200 man van de 1ste Britse Luchtlandingsdivisie landen, deels met parachutes en deels met zweefvliegtuigen, in de omgeving van Wolfheze en Heelsum, zo'n 12 kilometer te westen van Arnhem, en trekken al snel op richting de stad. De Slag om Arnhem is begonnen. De bevrijding lijkt nabij. [Bron: 01]

Verwarring

In de straten van Arnhem heerst grote opwinding. Het gerucht dat Arnhem weldra bevrijd zal zijn bereikt ook Schaarsbergen en veel mensen gedragen zich alsof de oorlog al voorbij is. Onder de bezetter heerst grote verwarring. Talrijke Duitse militairen en de laatste NSB'ers vluchten de stad uit. (De meeste NSB'ers waren al op 5 september 1944 - Dolle Dinsdag - gevlucht.) Als ze van de eerste schrik bekomen zijn, hergroeperen de Duitse militairen zich en krijgen versterking van restanten van twee SS-Pantser Divisies, die toevallig in buurt van Arnhem liggen bij te komen van hun strijd in Frankrijk. Enkele onderdelen van de 9. SS-Panzer Division 'Hohenstaufen' worden direct in gereedheid gebracht en gaan in de tegenaanval. Van Mill en Deelman houden zich voorlopig koest en durven hun schuilplaats bij kapper De Haan niet te verlaten. [Bron: 01, 02]

Het Britse 2de bataljon, onder commando van luitenant-kolonel John Frost, slaagt er aan het begin van de avond in al vechtend de Rijnbrug te bereiken. Omdat het niet mogelijk blijkt de zuidelijke oprit van de brug te veroveren, bezetten ze de huizen en gebouwen rond de noordelijke oprit van de brug. *[Bron: 01]*

Politiestandrecht

Op straat lopen burgers opgewonden rond. Ook in het frontgebied, nota bene tussen de strijdende partijen door! Het lijkt alsof de meeste Arnhemmers de ernst van de situatie nog steeds niet goed doorhebben. Geen van hen kent waarschijnlijk het internationale oorlogsrecht (Conventie van Genève), dat zegt dat een burger die actief deelneemt aan de strijd wordt gezien als een spion. Zelfs het onderdak bieden en bevoorraden van militairen valt onder een krijgshandeling. Als non-combatanten (burgers) de wapens opnemen, hebben soldaten van de tegenpartij het recht terug te schieten. Burgers die zich tegen de Duitse bezettingsmacht verzetten lopen grote kans standrechtelijk geëxecuteerd te worden. Sinds april 1943 kent Nederland namelijk het zgn. 'Politiestandrecht'. Het standrecht werd ingesteld na de grote stakingen in die maand tegen het alsnog afvoeren van gede-mobiliseerde Nederlandse krijgsgevangenen naar Duitsland door de man die verantwoordelijk is voor de Openbare Orde en Veiligheid in Nederland, Hanns Rauter. Het is een nieuwe vorm van Duitse terreur om elk verzet meteen in bloed te smoren. In tegenstelling tot de tijdrovende uitzoekerij van de civiele Duitse rechtspraak, is het standrecht geheel gericht op afschrikking; zonder bewijslast, zonder eigen verdediging van de verdachten, zonder hoger beroep en met onmiddellijke voltrekking van het vonnis, meestal de doodstraf. Nieuw is ook dat de executies niet meer op afgelegen plaatsen worden uitvoert maar in het openbaar, waarbij men de lijken vaak nog dagen laat liggen. *[Bron: 02]*

De rechtspositie van de Nederlanders komt nog verder in gevaar als Hitler in de zomer van 1944 het 'Niedermachungsbehehl' uitvaardigt. Een 'Führerbefehl' waarmee de gehele Duitse civiele en militaire rechtspraak in bezet gebied wordt opgeheven. Burgers die op heterdaad worden betrapt bij sabotage-acties, of die in het bezit zijn van wapens en/of springstoffen, moeten direct worden afge-maakt. Mensen die niet op heterdaad worden betrapt, maar wel worden verdacht van verzetsdaden, worden overgedragen aan de bevelhebber van de plaatselijke Sicherheitspolizei, die vervolgens een vonnis mag uitspreken. *[Bron: 02]*

Burgers

De Duitsers weten aanvankelijk niet wat ze met de bevolking aan moeten. Hoe moeten ze deze mensen plaatsen? Zijn het onschuldige burgers, of met de Britten meevechtende verzetslieden? De soldaten van de Hohenstaufen-Divisie weten nog maar al te goed hoe ze tijdens hun terugtocht uit Frankrijk en België vanuit hinderlagen werden beschoten door in burgerkleding gestoken partizanen. Verder zijn ze ervan overtuigd dat Nederlandse verzetslieden met de Britten vanuit Oosterbeek zijn meegereden om hen de weg te wijzen naar de Rijnbrug. De Duitsers kunnen wel raden waar de sympathie van de bevolking ligt. Als de SS-soldaten tijdens de Slag om Arnhem worden beschoten door Engelse sluipschutters, zijn ze er dan ook heilig van overtuigd dat het Nederlandse verzetsstrijders zijn, die nu hun kans schoon zien. *[Bron: 02]*

Maandag 18 september 1944

In de vroege morgen van maandag 18 september hebben de Duitsers de Arnhemse binnenstad gezuiverd. De daar aanwezige Britse soldaten hebben zich overgegeven, of zijn als 'burgers' bij de Arnhemse bevolking ondergedoken. Ondertussen wacht luitenant-kolonel John Frost bij de brug tevergeefs op versterking vanuit Oosterbeek. Tanks van de Hohenstaufen-Panzerdivision leggen een sperlinie over de westelijke toegangswegen naar Arnhem, waardoor de rest van de luchtlandingsdivisie niet verder komt dan de omgeving van het Sint-Elisabeth's Gasthuis aan de Utrechtseweg. Vanwege haperende verbindingen is er geen radiocontact tussen de diverse geallieerde eenheden mogelijk. *[Bron: 01, 02]*

Kampfgruppe Rauter

De Höheren SS- und Polizeiführer 'Nordwest', Hanns Rauter, had uitgerekend op zondag 17 september een vrije dag genomen en de stad verlaten. Op maandag 18 september komt hij hals-over-kop vanuit Den Haag terug naar Arnhem (en zal daar tot 27 september blijven). Rauter is verantwoordelijk voor alles wat er in het gebied achter het front gebeurt. Daarvoor heeft hij de beschikking over een eigen gevechtseenheid, de 'Kampfgruppe Rauter'. Deze Kampfgruppe bestaat uit diverse politie-eenheden (Ordnungspolizei), plus de belangrijkste Waffen-SS-eenheden, zoals het overwegend Nederlandse SS-Wachtbataljon III en drie bataljons van de Landstorm Nederland. Begin 1944 had Rauter bedongen dat wanneer bij gevechtshandelingen in Nederland de Wehrmacht de uitvoerende taak zou overnemen, de Kampfgruppe Rauter onvoorwaardelijk onder hemzelf zou blijven ressorteren als één van de machtsmiddelen om het achterland te kunnen beveiligen. Zelfs de 'Befehlshaber der Waffen-SS in den Niederlanden' Demelhuber is ondergeschikt aan Rauter. *[Bron: 36, 37]*

Feldkommandantur 642

Als de Slag om Arnhem uitbreekt krijgt Rauter opdracht zijn eenheden ter beschikking te stellen aan de Wehrmacht. Zo wordt het SS-Wachtbataljon III op 18 september toegevoegd aan de 'Westgruppe' van Generaal Hans von Tettau, en daarmee onderdeel van de 9. SS-Pantser Divisie 'Hohenstaufen'. Het Wachtbataljon III krijgt de opdracht om de landingszone ten noorden van de spoorlijn Ede-Arnhem te bezetten. Bij de gevechtshandelingen voert Obergruppenführer Rauter persoonlijk het tactische bevel over de eenheden. Hij doet dat vanuit het 'Feldkommandantur 642', het hoofdkwartier (commandopost) van de Hohenstaufen-divisie, dat is gevestigd in villa 'De Heselbergh' aan de Apeldoornseweg in Arnhem en in een naastgelegen schoolgebouw. Het Wachtbataljon III o.l.v. SS-Hauptsturmführer Paul Anton Helle krijgt het zwaar te verduren en wordt door de Engelsen uiteengeslagen. De restanten van het bataljon, aangevuld met een aantal Jeugdstormers en een sectie van de Landstorm Nederland, wordt de volgende dag ingezet tegen de Engelsen in de bossen ten oosten van de Ginkelse Heide. *[Bron: 36, 38]*

Dinsdag 19 september 1944

Terwijl Van Mill en Deelman op hun onderduikadres wachten op de dingen die komen gaan, verslechtert de situatie bij de brug met het uur. De bevoorrading uit de lucht bij Arnhem mislukt jammerlijk. Het merendeel van de voorraden valt in handen van de Duitsers. Op dinsdagmiddag 19 september doen vier bataljons parachutisten en luchtlandingstroepen vanuit Oosterbeek een laatste wanhopige poging om de in het nauw gedreven para's bij de brug te bereiken. Twee bataljons rukken op via de Utrechtseweg en twee via Onderlangs. Ze ondervinden sterke tegenstand en trekken zich met zware verliezen terug uit Arnhem, richting Oosterbeek, waar ze een verdedigingslinie opzetten. De licht bewapende mannen van Frost hebben het bij de brug zwaar te verduren, maar houden stand. Ze kunnen alleen nog hopen op het Tweede Leger, dat vanuit het zuiden oprukt, maar al twee etmalen achter ligt op schema. *[Bron: 01]*

Woensdag 20 september 1944

Het is een sombere, druilerige dag. De overgebleven Engelse soldaten bij de brug lijden zware verliezen. De voorraden munitie slinken snel en er is een groot gebrek aan voedsel en water. Het aantal gesneuvelden en gewonden stijgt met het uur. Systematisch schieten de Duitsers de huizen met fosforgranaten in brand om de laatste Britse para's uit te roken. Reusachtige rookwolken verduisteren de lucht boven Arnhem. De Grote Kerk staat tot in de top te branden en stort gedeeltelijk in. De klokken denderen met geweld naar beneden en vallen in scherven uiteen. *[Bron: 01]*

In Schaarsbergen wacht men tevergeefs op de bevrijding. In de loop van de ochtend besluiten Van Mill en Deelman het erop te wagen en hun schuilplaats bij kapper De Haan te verlaten en naar huis te gaan, voordat de Duitsers de situatie weer volledig onder controle hebben. De Haan knipt het haar van de mannen en leent Van Mill zijn trouwpak, zodat hij er niet meer zo als een gevluchte gevangene uitziet. Daarna gaat het tweetal te voet richting Ede. De bedoeling is om via Barneveld en Amersfoort naar Soest en Bussum te trekken. Onderweg, even buiten Arnhem, sluiten twee mannen zich bij hen aan. Het zijn Frans Duijkers en Henk H. *[Bron: 03, 05, 07]*

Frans Duijkers

Franciscus Job Adrianus (Frans) Duijkers (geboren op 24 februari 1909 in Brielle) is 35 jaar. Hij is chauffeur/monteur van beroep en komt uit Beverwijk. Duijkers is getrouwd en heeft drie kinderen. Begin april 1944 wordt hij bij thuiskomst door de politie opgepakt op verdenking van 'zwarthandel'. Hij had van zijn werk brandstof meegenomen en dat bij boeren geruild voor voedsel. Na enkele dagen vastgezet te hebben op het politiebureau van Beverwijk, krijgt zijn vrouw bericht dat hij naar Kamp Amersfoort getransporteerd gaat worden. De familie wordt in de gelegenheid gesteld om afscheid te nemen. Dat is de laatste keer dat ze hem zien. Frans Duijkers wordt op 6 april 1944 door het Arbeidsambt Haarlem in Kamp Amersfoort binnengebracht en geregistreerd als Häftlingnr. 9668. Ook Duijkers behoort tot de groep gevangenen die half augustus 1944 tewerk wordt gesteld op vliegveld Deelen, net als Van Mill en Deelman. Tijdens het bombardement van

Deelen op zondag 3 september weet Duijkers te ontvluchten. Zeer waarschijnlijk duikt hij onder bij boerderij de 'Kleine Kweek' of boerderij de 'Grote Kweek' in het Maasbergse Bos ten noorden van het landgoed Warnsborn. Hier krijgt hij burgerkleding. Op 20 september besluit Duijkers op pad te gaan richting zijn woonplaats Beverwijk. [Bron: 23, 24, 25, 26, 27]

Henk H.*

De 25-jarige Edenaar Hinrik (Henk) H. (geboren op 8 november 1918 in Ede) heeft een totaal andere achtergrond dan de drie andere mannen. H. is chauffeur van beroep en ongetrouwd. Na de Duitse inval, in de meidagen van 1940, vervoert hij in opdracht van het Nederlandse Rode Kruis talloze doden en gewonden vanaf de Grebbeberg. In augustus 1940 gaat H. echter voor de Duitse bezetter werken en is als chauffeur/monteur werkzaam bij diverse onderdelen van de Wehrmacht. Om zijn baan te kunnen behouden meldt hij zich in oktober 1940 aan als lid van de NSB. Henk, die al vaker met politie en justitie in aanraking is geweest, wordt begin april 1944 samen met een vriend in Arnhem opgepakt door de Sicherheitsdienst, omdat ze op een gestolen motor rondrijden. Henk zit twee dagen en nachten vast bij de SD in Arnhem en wordt daarna voor verhoor overgebracht naar het politiebureau van Ede. In de daarop volgende weken probeert de politie van Ede de vluchtgevaarlijke H. onder te brengen in de Koepelgevangenis aan de Wilhelminastraat in Arnhem. Het Huis van Bewaring zit echter zo vol, dat er voor H. geen plaats meer is. Pas na een maand, op zaterdag 6 mei, kan H. worden opgesloten in de Koepelgevangenis. Op 4 juli 1944 veroordeelt de rechtbank van Arnhem hem tot één jaar en drie maanden celstraf (met aftrek van voorarrest). Als op zondag 17 september 1944 de Slag om Arnhem uitbreekt, heeft Henk H. nog maar vijf maanden van zijn straf uitgezeten. [Bron: 04, 30, 31, 33, 34]

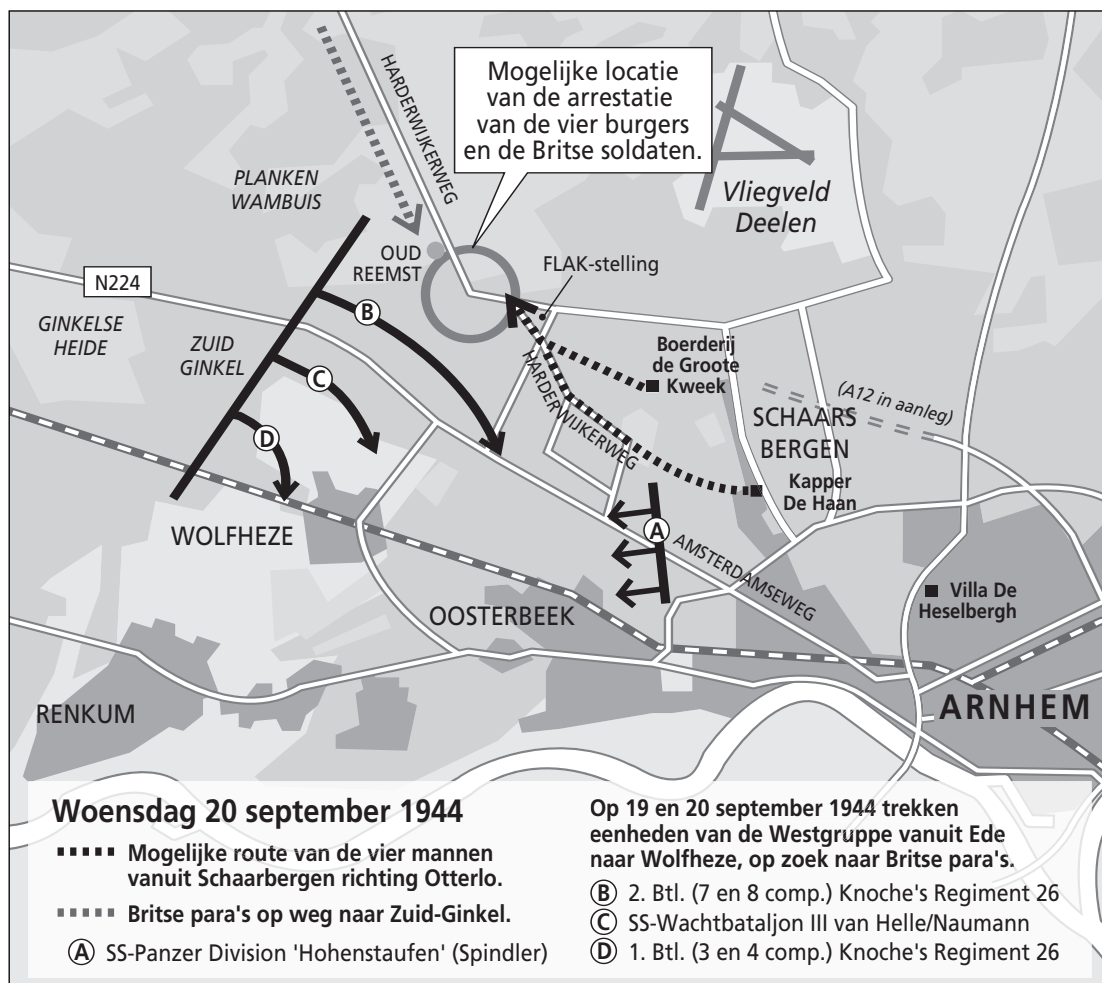
Op maandag 18 september 1944 bevinden zich, behalve de ongeveer 250 gedetineerden, honderden buurtbewoners en familieleden van gevangenispersoneel binnen de veilige muren van de Arnhemse Koepelgevangenis. Omdat de gevangenis midden in de frontlinie ligt, laat directeur M. Zondag rond het middaguur alle gedetineerden vrij. Het merendeel van de gevangenen, waaronder Henk H., besluit onmiddellijk te vertrekken. Slechts 57 gedetineerden vinden het te gevaarlijk om het gebouw te verlaten. De bruine gevangenskleding lijkt teveel op het Britse uniform en het magazijn met burgerkleding is vanwege de hevige strijd in de directe omgeving van de gevangenis onbereikbaar. Bij de poort van de Koepel scheuren cipiers witte lakens aan stukken. Iedereen krijgt een gerafelde lap om mee te zwaaien. In de Alexanderstraat zien Duitse Wehrmachtsoldaten de groep hardlopende mannen inderdaad aan voor de vijand en openen het vuur. Dat kost enkele van hen het leven. Henk weet te ontsnappen en de andere kant van de spoorlijn te bereiken. Hij vlucht via landgoed Warnsborn het Maasbergse Bos ten noordwesten van Schaarsbergen in. Daar duikt hij onder bij de familie Rap die in boerderij de 'Grote Kweek' woont aan de Harderwijkerweg 3. Na twee dagen wil Henk verder naar Ede. De 10-jarige Willem Rap brengt hem een eindje op weg via de Harderwijkerweg. Deze weg loopt van Arnhem naar Otterlo. [Bron: 27, 32, 33]

* Gezien het dubieuze verleden van Henk H. (en uit respect voor zijn nabestaanden) geen achternaam.

Duitse troepen

Van Mill, Deelman, Duijkers en Henk H. komen elkaar op die regenachtige woensdag de 20ste september 1944 tegen op de Harderwijkerweg en besluiten gezamenlijk verder te reizen. Tussen Arnhem en Ede en rond Wolfheze zijn op dat moment diverse Duitse legereenheden actief. Zo rukt het SS-Panzer Division 'Hohenstaufen' o.l.v. SS-Obersturmbannführer Ludwig Spindler vanuit Arnhem op richting Oosterbeek, om te voorkomen dat Engelse versterkingen de Rijnbrug bereiken. Onderdelen van de Westgruppe trekken vanuit Ede over de Sijzelt en de Ginkelse Heide om het gebied tussen Ede en Wolfheze van de vijand zuiveren en de overgebleven Britse soldaten uit de bossen te verjagen. Tot de Westgruppe behoren o.a. het SS-Wachtbataljon III onder leiding van Untersturmführer Albert Naumann (de adjudant van Helle) en eenheden van de Kampfgruppe Knoche. Uit tactische overwegingen is het Wachtbataljon III op 19 september onder commando van SS-Standartenführer Michel Lippert (Hohenstaufen-divisie) geplaatst. [Bron: 01, 02, 36]

De Duitse eenheden verspreiden zich ten noorden en ten zuiden van de rijksweg N224 (de weg van Ede naar Arnhem). Er zijn vrijwel zeker ook enkele patrouilles verder naar het noorden gestuurd, richting Otterlo, om in de bossen van Planken Wambuis te zoeken naar verdwaalde Airbornes, want op woensdag 20 september worden er gevechten gemeld in (de omgeving van)

Situatieschets van de mogelijke locatie van de arrestatie van de vier mannen.

Otterlo tussen Britse para's en een sectie van Landstorm Nederland en vindt er een confrontatie plaats tussen Duitse- en Engelse soldaten bij Oud-Reemst. Dit verklaart mogelijk waarom het SS-Wachtbataljon III ruim anderhalve dag heeft gedaan over de relatief korte route Ede-Wolfheze. Tevens staat op de route van de vier mannen, langs de Harderwijkerweg aan de bosrand bij Oud-Reemst, een Duitse Flak-instelling (luchtafweergeschut). [Bron: 01, 02]

Opgepakt

Op de weg van Arnhem naar Otterlo lopen Van Mill, Deelman, Duijkers en Henk H. in de armen van een patrouille Hollandse SS'ers onder leiding van een Duitse onderofficier. Zeer waarschijnlijk betreft het hier een eenheid van de Westgruppe III en vindt de confrontatie plaats op de Harderwijkerweg, ter hoogte van Oud-Reemst. Van Mill en zijn medevluchters kunnen bij hun aanhouding geen identiteitspapieren tonen. Hun persoonsbewijs is immers enkele maanden geleden, bij hun eerdere arrestatie, al afgenomen. Dit is voor de SS'ers voldoende reden om hen als spion aan te merken. Het viertal wordt samen met een onbekend aantal Britse krijgsgevangenen afgevoerd naar het hoofdkwartier van de Hohenstaufen-divisie in villa 'De Heselbergh' in Arnhem. Daar bevindt zich o.a. Hanns Rauter, de hoogste baas van de Waffen-SS (en van het Wachtbataljon III). [Bron: 02, 04, 05, 06, 07, 33]

De Engelse krijgsgevangenen behoren zeer waarschijnlijk tot de 4de Parachutistenbrigade. Onderdelen van deze eenheid waren twee dagen eerder bij vergissing boven het Mosselse Zand bij Otterlo, zo'n 5 km ten noorden van Ginkelse Heide (de oorspronkelijke landingszone) gedropt, en waren op weg naar café Planken Wambuis, het verzamelpunt van de brigade. [Bron: 1]

Als de gevangenen aan het begin van de avond in Arnhem aankomen, ziet de situatie rond de Rijnbrug er voor de geallieerden slecht uit. Het Tweede Leger heeft net de Waalbrug in Nijmegen veroverd en begint langzaam aan de opmars door de Betuwe. Voor Frost, die inmiddels zelf gewond is geraakt, en zijn mannen komt de versterking te laat. Vanuit het Britse bataljons-hoofdkwartier, in een gebouw naast de oprit van de brug, wordt om ongeveer 18.00 uur het volgende bericht verzonden: *'Out of ammunition, God save the king'*. 's Avonds rijden de eerste Duitse tanks over de Rijnbrug richting Nijmegen. [Bron: 01]

De Heselbergh

De gevangengenomen mannen en de Engelse krijgsgevangenen komen aan bij het hoofdkwartier van het Duitse leger in villa 'De Heselbergh' aan de Apeldoornseweg, iets ten noorden van park Sonsbeek. Bij het hoofdkwartier worden de gevangenen overgedragen aan de daar aanwezige Militaire Politie; de Feldgendarmerie Kompanie van SS-Obersturmführer Helmut Peter, en ondergebracht in een tijdelijk krijgsgevangenenkampje in de tuin van de villa. [Bron: 03, 04]

Op het hoofdkwartier van het Duitse leger aan de Apeldoornseweg en in de nabijgelegen ULO-school is het al dagen een heksenketel. De Feldgendarmerie heeft haar handen vol aan het transport van de honderden Britse krijgsgevangenen, die de afgelopen dagen op het hoofdkwartier zijn binnengebracht. De gevangenen worden allemaal één voor één ondervraagd door de Division Ic, de inlichtingendienst van Hauptsturmführer G. Scheffler, bijgestaan door een tolk. Na hun verhoor worden de soldaten overgebracht naar een verzamelkamp op vliegveld Deelen. Van hieruit worden de Britten in vrachtauto's via Velp en Dieren overgebracht naar krijgsgevangenenkampen in Duitsland. *[Bron: 02]*

Van Mill, Deelman, Duijkers en Henk H. wachten een ander lot. Zij worden aan het begin van de avond voorgeleid aan Obergruppenführer Hanns Rauter. Deze staat erom bekend dat hij keihard optreedt tegen ontsnapte gevangenen. Ook voor verzetsmensen, onderduikers en burgers die geallieerden helpen, kent hij geen genade. Tegen deze 'terroristen', zoals hij ze noemt, is alles geoorloofd. De vier mannen worden beschuldigd van hulpverlening aan de vijand en door Rauter zonder vorm van proces ter dood veroordeeld. *[Bron: 01, 33]*

Executie

Het is al bijna donker als het onfortuinlijke viertal om ongeveer 21.00 uur met de handen omhoog en gevolgd door een Duits executiepeloton wordt afgevoerd naar de bosrand van park Sonsbeek, zo'n honderd meter verderop, schuin tegenover de poort van de oprijlaan van villa De Heselbergh, om gefusilleerd te worden. Ze worden naast elkaar opgesteld in een uitgegraven deel van de berm op de hoek van de Apeldoornseweg-Kluizeweg (tegenwoordig Wagnerlaan). Een plek waar een auto of pantserwagen kan worden geparkeerd en afgedekt met een camouflagenet, zodat die vanuit de lucht niet te zien is. Als de Duitsers laten weten dat ze korte metten met de 'Partisanen' gaan maken breekt er paniek uit. Eén van de mannen schreeuwt, huilt en springt achter een boom. De mannen proberen te vluchten, waarop de Duitse soldaten in het wilde weg beginnen te schieten. *[Bron: 04, 05, 21, 33, 35]*

Ontsnapping

Georg Deelman en Henk H. weten in de verwarring te ontsnappen en vluchten het donkere park in. Ze rennen voor hun leven, ieder in een eigen richting. Zigzaggend tussen de bomen en het struikgewas door, zoeken ze een goed heenkomen. De twee mannen hebben het geluk dat ze hun eigen schoenen nog aan hebben. Van Mill en Duijkers dragen 'kampklompen' en hebben op het heuvelachtige terrein van park Sonsbeek, met de dichte begroeiing, geen schijn van kans. De beide mannen worden ter plekke dood geschoten en diezelfde avond in de berm van de Apeldoornseweg, op de plaats waar ze zijn omgebracht, begraven. *[Bron: 03, 21, 35]*

Henk H. heeft geluk. Hoewel er op hem geschoten is, raakt hij niet gewond. Na een wilde tocht door het park verstopt hij zich in één van de kassen achter de woning van bloemist Schuurman. De woning en de kassen van familie Schuurman staan midden in het Arnhemse stadspark, aan de Tellegenlaan 7, waar zich thans de Steile Tuin bevindt. Daar wordt H. door de familie Schuurman gevonden en nog diezelfde avond door Johan van der Meijden, de 28-jarige schoonzoon van de familie (en marechausee van beroep), richting Ede gebracht. *[Bron: 04, 30, 33]*

Georg Deelman heeft minder geluk. Hij wordt van achteren door enkele kogels getroffen en

raakt gewond aan schouder en knie. Gelukkig worden geen vitale delen geraakt, zodat hij kan blijven rennen. Hij verstopt zich in een schuilgat langs de Apeldoornseweg en blijft daar de hele nacht angstig liggen. SS'ers van de Feldgendarmerie lopen vlak langs hem heen, op zoek naar die 'verdammt Partisan', maar kunnen hem in het pikkedonker niet vinden. *[Bron: 03, 04, 05, 21]*

Donderdag 21 september 1944

De volgende ochtend wordt het duidelijk dat de mannen van Frost hun posities bij de brug in Arnhem moeten opgeven. De circa honderd overgebleven soldaten splitsen zich op in groepjes en proberen door de Duitse omsingeling heen te breken. De meeste worden daarbij gedood of gevangen genomen. De Duitse Tigertanks bleken te sterk voor de geallieerden. De strijd om de Rijnbrug is definitief voorbij. *[Bron: 01]*

Op datzelfde moment, om ongeveer acht uur 's ochtends, komt de gewonde Deelman voorzichtig uit zijn schuilplaats te voorschijn. Dat wordt gezien door een Duitse SS-onderofficier. Het schuilgat ligt zo'n 30 à 40 meter achter de woning van de familie Lodewijk, in park Sonsbeek. Gerrit Lodewijk werkt als tuinman in het park en woont met zijn gezin in de rechter portierswoning bij de hoofdingang van Sonsbeek aan de Apeldoornseweg. *[Bron: 03, 04, 05]*

Als Deelman door de Duitser wordt aangesproken mengt Jan Lodewijk, de zoon van Gerrit, zich in het gesprek. Hij houdt de Duitser aan de praat, terwijl zijn vader Georg Deelman via de achterdeur de woning binnenloodst. De familie Lodewijk ontfermt zich over de ontredderde en verkleumde Deelman. Men probeert tevergeefs huisarts Bos, die aan de Sonsbeekweg woont, te laten komen. Het is echter te gevaarlijk. Overal liggen Duitsers in stelling en op hulpverlening aan gevluchte gevangenen staat de doodstraf. De familie Lodewijk verzorgt de gewonde Deelman zo goed en kwaad als het gaat. Deelman verblijft ongeveer anderhalf uur in de woning. Hij vraagt de heer Lodewijk of hij zijn ouders een brief wil sturen, om hen te laten weten dat alles oké is. (Die brief wordt ruim een week later, vanaf het evacuatie-adres van de familie Lodewijk, ook geschreven en verstuurd.) Deelman krijgt schone kleding en wordt door zoon Jan lopend tot aan het begin van de Kemperbergerweg, even buiten de stad, gebracht. Deelman keert op eigen kracht terug bij de familie De Haan in Schaarsbergen. Daar worden zijn wonden verzorgd door dr. Van Gulik. Als hij na enkele dagen enigszins is opgeknapt, weet hij op de fiets zijn ouders in Bussum te bereiken. *[Bron: 03, 04, 05]*

Evacuatie

Nog geen week later, tijdens de grote evacuatie van Arnhem op zondag 24 en maandag 25 september 1944, passeren ruim 50 duizend (van de 95.000) verdreven inwoners van de stad de executieplek aan de Apeldoornseweg, onwetend van het drama dat zich hier heeft afgespeeld. De troosteloze stoet evacués is te voet en met platte karren, volgepropt met koffers, kisten, dekens, oude en zieke mensen, voorzien van een witte vlag en zonder enige bescherming tegen de onophoudelijk vallende regen, op weg naar het dertig kilometer verder gelegen Apeldoorn. (Pas negen maanden later zouden de inwoners van Arnhem kunnen terugkeren naar hun geplunderde huizen en zwaar gehavende stad.) *[Bron: 01]*

Het restant van de Britse 1ste luchtlandingsdivisie weet in de daarop volgende nacht (van 25 op 26 september 1944) vanuit Oosterbeek over de Rijn te ontsnappen. Nog geen 2.500 van de oorspronkelijke 10.000 soldaten bereiken de zuidelijke oever. Ruim 1.500 soldaten zijn de afgelopen

week gesneuveld. De overigen, waarvan velen gewond zijn, komen in Duitse krijgsgevangenschap. Een klein aantal soldaten ziet kans zich schuil te houden en kan later, met hulp van Nederlandse verzetsmensen, alsnog de eigen linies bereiken. *[Bron: 01]*

Deelman

Nadat Deelman bij zijn ouders in Bussum is hersteld van zijn verwondingen, gaat hij met behulp van de ondergrondse naar Amsterdam, om daar voor het verzet te werken. Hij krijgt o.a. de opdracht wapens naar bevrijd Noord-Brabant te brengen, maar kan vanwege de verscherpte bewaking bij de rivieren het zuiden niet bereiken. Deelman blijft tot het einde van de bezetting in het Westland. *[Bron: 3]*

Henk H.

In november 1944, enkele weken na zijn ontsnapping aan de dood in Arnhem en zijn veilige thuiskomst in Ede, wordt Henk H. als SS-frontarbeider tewerkgesteld bij de Organisation Todt (OT), een speciale organisatie die alle bouwopdrachten van de Wehrmacht uitvoert en tot 1942 onder leiding stond van ir. Fritz Todt. In dat jaar riep Hitler een soort dienstplicht in het leven om te werken voor de OT. In de volksmond werd dit ook wel de 'Arbeitseinsatz' genoemd. In Nederland hebben zo'n 60.000 burgers bouw- en graafwerkzaamheden voor de OT moeten verrichten. Na anderhalve maand beton voor bunkers te hebben gestort, gaat H. weer als chauffeur werken en moet hoge Duitsers van de organisatie rijden. Begin april 1945 heeft hij een rit naar Maarssen, bij Utrecht. Hij keert niet terug, maar blijft daar tot de capitulatie van Duitsland in mei 1945. *[Bron: 02, 30, 33]*

Veldgraven

Als Arnhem op 13 april 1945 wordt bevrijd, ziet het bestuur van de vernielde en geplunderde stad zich voor tal van problemen gesteld, die op korte termijn om een oplossing vragen. Eén van die problemen is de aanwezigheid van de talloze veldgraven van gesneuvelde burgers en Britse en Duitse soldaten in en om de stad. Overal zijn ze te vinden; in plantsoenen, langs wegen, bij ziekenhuizen en in voortuinen. Tijdens de Slag om Arnhem, in de week van 17 tot 24 september 1944, zijn in Arnhem 188 burgers om het leven gekomen, waarvan er ca. 40 standrechtelijk werden gefusilleerd. Ter bescherming van de volksgezondheid is het noodzakelijk om deze graven zo spoedig mogelijk te ruimen. *[Bron: 01]*

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken stuurt op 23 mei 1945 een circulaire aan de burgemeesters, met de mededeling dat de Dienst Identificatie en Berging van het Rode Kruis de aangewezen instantie is, die zich zelfstandig mag bezighouden met het bergen van gesneuvelde militairen en burgers. In Arnhem wordt echter vooral de Luchtbeschermingsdienst (L.B.D.) voor deze taak ingezet. Deze dienst heeft al de nodige ervaring opgedaan met het opsporen, opgraven en identificeren van civiele en militaire oorlogsslachtoffers. In zijn verslag aan Burgemeester en Wethouders van 18 september 1945, schrijft het hoofd van de L.B.D. dat tot dusver ruim 900 geallieerde, 103 Duitse en 122 civiele stoffelijke overschotten zijn opgegraven en geborgen. De lichamen van Hendrik van Mill en Frans Duijkers zijn dan nog niet gevonden. *[Bron: 01, 35]*

Berging

Na de oorlog gaat Georg Deelman bij de families van de twee omgekomen mannen langs, om hen te vertellen wat er in park Sonsbeek is gebeurd. Tot die tijd verkeerden de vrouwen in grote onzekerheid over het lot van hun man. Dankzij de mededeling van Deelman, en op aanwijzing van tuinman Gerrit Lodewijk, weet de L.B.D. onder leiding van ploegcommandant Van Brussel, eind september 1945, één jaar na de executie, het graf van Van Mill en Duijkers in de berm van de Apeldoornseweg te vinden. De lichamen worden opgegraven en overgebracht naar de Algemene Begraafplaats Moscowa. [Bron: 04, 07, 11, 35]

Van Mill

Dankzij het pak dat hij van Gerrit de Haan had geleend, wordt het lichaam van Hendrik van Mill vrij snel geïdentificeerd en wordt zijn vrouw in Soest op de hoogte gebracht van de tragische dood van haar man. Op 28 september 1945 stuurt zij een brief naar de gemeente Arnhem met het verzoek tot *'het doen opgraven en overplaatsen naar den Ned. Herv. Begraafplaats te Soest, van het stoffelijk overschot van wijlen den heer Hendrik Johannes van Mill'*. Op 3 oktober vraagt de gemeente Arnhem advies aan de Inspecteur van de Volksgezondheid. Deze heeft geen bezwaar. [Bron: 12, 13, 14, 15, 35]

De familie Van Mill laat in de Soester Courant van 5 oktober 1945 een rouwadvertentie plaatsen met de tekst: *'Heden kunnen wij met zekerheid zeggen dat op 20 September 1944, door wreed geweld van ons werd weggenomen, onze lieve man, vader, zoon, schoonzoon, broeder, zwager en oom, Hendrik Johannes van Mill, toen 35 jaar oud'*. Vrijdag 12 oktober 1945, om 13.30 uur, wordt Van Mill begraven op de Algemene Begraafplaats van Soest. Een week later, op 19 oktober 1945, plaatst de weduwe Van Mill een dankbetuiging in de Soester Courant: *'Voor de vele blijken van belangstelling bij de teraardebestelling van mijn man, Hendrik Johannes van Mill, zeg ik u allen hartelijk dank, in het bijzonder, het garagepersoneel, buurtgenooten Kl. Engendaalweg - Nieuweweg, en Buurtver. voor de hartelijke attentie'*. Pas op 22 oktober 1945 doet mevrouw Van Mill officieel aangifte bij de Burgerlijke Stand van de gemeente Arnhem van het overlijden van haar man. Dat was er blijkbaar nog niet van gekomen. [Bron: 16, 17, 19, 20]

Duijkers

De identificatie van het lichaam van Frans Duijkers neemt meer tijd in beslag. De Arnhemse autoriteiten weten (waarschijnlijk dankzij Deelman) op een gegeven moment wel dat het slachtoffer uit Beverwijk komt, maar weten geen achternaam. Begin oktober 1945 ziet mevrouw Duijkers in een regionaal blaadje een oproep staan. In de beschrijving van de kenmerken van het slachtoffer herkent zij haar verdwenen man en meldt zich bij de politie. Samen met haar schoonvader, schoonzus en inspecteur Molenaar van de politie Beverwijk reist mevrouw Duijkers af naar Arnhem om haar man te identificeren. Op 26 november 1945 doet een ambtenaar van de Gemeente Arnhem namens de familie aangifte bij de Burgerlijke Stand van de gemeente Arnhem van het overlijden van Frans Duijkers. De weduwe Duijkers blijft alleen achter met drie kleine kinderen. Het ontbreekt haar aan financiële middelen om haar man in Beverwijk te laten herbegraven. Mevrouw Duijkers is wel aanwezig bij de herbegrafenis van Hendrik van Mill in Soest op vrijdag 12 oktober 1945. [Bron: 23, 24, 25, 28, 29]

Henk H.

Na de oorlog, op 17 augustus 1945, wordt Henk H. gearresteerd op beschuldiging van 'hulp aan de vijand' en vanwege zijn NSB-lidmaatschap. Tijdens zijn verhoor op 20 augustus maakt hij kort melding van wat hij in park Sonsbeek heeft meegemaakt. Hij wordt geïnterneerd in het Bewarings- en Verblijfkamp te Wezep. Op 15 oktober 1946, ruim een jaar na zijn arrestatie, wordt H. door het Tribunaal van het Arrondissement te Wageningen veroordeeld tot één jaar en vier maanden gevangenisstraf. Op 17 december 1946 komt hij vrij en pakt zijn oude beroep als chauffeur weer op. Henk H. overlijdt op 26 april 1982, op 63-jarige leeftijd, in Nijmegen. *[Bron: 30, 31, 33]*

Deelman

Georg Deelman keert na de oorlog niet meer terug bij de politie, maar kiest voor een militaire loopbaan en dient in Nederlands-Indië. Als hij in 1948 op medische gronden wordt afgekeurd, vindt hij een baan als buffetchef. Later wordt hij vertegenwoordiger bij Vroom en Dreesmann. Eind jaren '70 vraagt Deelman een Buitengewoon Pensioen (oorlogsslachtofferuitkering) aan. In zijn aanvraag beschrijft hij wat hem tijdens de oorlog in Arnhem overkomen is. Om het verhaal van Deelman te verifiëren doet het Rode Kruis nader onderzoek en hoort diverse nabestaanden en getuigen. Deelman is op 18 december 1985, op 66-jarige leeftijd, in Den Haag overleden. *[Bron: 03, 04, 21]*

Onderzoek

De gewelddadige dood van Hendrik van Mill en Frans Duijkers en de wonderbaarlijke ontsnapping van Georg Deelman en Henk H., is slechts een klein feit in de marge van het grote gebeuren van de Tweede Wereldoorlog. In de chaos en verwarring tijdens en na de Slag om Arnhem, zijn ruim veertig burgers door de Duitsers standrechtelijk gefusilleerd op verdenking van 'hulp aan de vijand'. Het oorlogsrecht is duidelijk. Wie een uniform draagt is soldaat en wordt door het oorlogsrecht beschermd. Wie geen uniform draagt en zich tegen het binnenvallende leger verzet, is een misdadiger en kan standrechtelijk worden geëxecuteerd. Als Van Mill, Deelman, Duijkers en Henk H. de wapens hadden opgenomen tegen de Duitsers of zich hadden aangesloten bij de Engelsen, dan was de veroordeling tot de doodstraf volgens het oorlogsrecht toegestaan. Het is echter niet aannemelijk dat de mannen gewapend waren en het is nog maar de vraag of zij zich daadwerkelijk actief bij de strijdende para's hadden aangesloten of dat zij zich bij hun aanhouding hebben verzet. Het viertal voldeed dan ook absoluut niet aan het Partizanen-beeld dat de Duitsers van hen hadden. Daarmee is de ter dood veroordeling en executie van Hendrik van Mill en Frans Duijkers en de bijna-executie van Georg Deelman en Henk H. op woensdag 20 september 1944 aan de rand van park Sonsbeek geen daad van oorlog, maar een oorlogsmisdaad. Het is jammer dat niet direct na de oorlog een diepgaand onderzoek is ingesteld naar de gang van zaken rondom de executie in park Sonsbeek en dat deze dramatische gebeurtenis na de oorlog zo in de vergetelheid is geraakt. De belangrijkste reden zal ongetwijfeld zijn geweest dat de mannen niet uit Arnhem kwamen en de familie heel lang geen idee had wat er met hen gebeurd was. Verder ontbrak het in die dagen aan officiële autoriteiten waar men dit soort zaken kon melden. Politie was er niet, althans niet voor dergelijke zaken, en er was geen gemeentelijke dienst meer waar men aangifte kon doen. Ook de evacuatie, die een week na de executie op gang kwam, heeft een rol gespeeld. Hierdoor werd de belangstelling voor deze ellendige gebeurtenis tijdelijk afgeleid en werden mogelijke ooggetuigen her en der over het land verspreid.

Bronnen

01 Informatie over het verloop van de Slag om Arnhem, vliegveld Deelen, de evacuatie en de bevrijding van Arnhem komt o.a. uit:

- 'Arnhem 44/45' - P.R.A van Iddekinge
- 'Een brug te ver' - Cornelius Ryan
- 'Arnhem, ooggetuigenverslagen van de Slag om Arnhem' - M. Middlebrook
- 'De Zwarte Herfst, Arnhem 1944' - Dekkers en Vroemen
- 'Arnhem 17-26 september 1944' - Christopher Hibbert
- 'Geschiedenis van vliegveld Deelen' - Martin Peters
- 'Een luchtaanval op het vliegveld Deelen' - F.R. Ranft
- 'Het Ehrenfriedhof Zypendaal bij Arnhem' - W.H. Tiemens

02 Informatie over de Duitse kant van de Slag komt o.a. uit:

- 'In the firestorm of the last years of the war' - Wilhelm Tieke
- '9.SS-Panzer-Division' - Herbert Fürbringer
- 'Een andere kijk op de Slag om Arnhem' - Peter Berends
- 'Het Proces Rauter' - Rijksinst. voor Oorlogsdocumentatie
- 'Ned. vrijwilligers in Europese krijgsdienst '40- '45' - Jan Vincx en Victor Schotanius
- Site: www.defendingarnhem.com - German Order of Battle
- Site: www.waffen-ss.nl - Nederlanders in de Waffen-SS
- Site: www.kampamersfoort.nl - SS-Wachbataillon Nord-West

03 Informatieformulier en schriftelijke verklaring van G. Deelman, i.v.m. aanvraag voor een buitengewoon pensioen, d.d. 30 oktober 1976.

04 Onderzoeksverslag uit 1977/1978 van o.a. het Rode Kruis naar aanleiding van de aanvraag voor een buitengewoon pensioen door Georg Deelman. Hierin worden diverse getuigen en nabestaanden gehoord, zoals Gerretjen en Jan Lodewijk, Else van Mill en Gerrit de Haan.

05 Verslag van telefonische gesprekken met mevr. De Haan, d.d. 5 maart 2004 en 20 januari 2005. Mevr. De Haan is de dochter van kapper De Haan uit Schaarsbergen.

06 Verslag van gesprekken met mevr. Lodewijk, d.d. 16 augustus 2004 en 20 januari 2005. Mevr. Lodewijk woonde tijdens de oorlog bij de hoofdingang van park Sonsbeek en heeft G. Deelman verzorgd na diens ontsnapping.

07 Verslag van een telefonisch gesprek met mevr. E. van Mill, d.d. 3 maart 2004. Mevr. E. van Mill is de dochter van Hendrik van Mill.

08 Kampkaart Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort van H.J. van Mill, d.d. 14 juni 1944. De handgeschreven notities dat Van Mill op 14 september 1944 naar Deelen is over-

gebracht en dat hij daar op 5 december 1944 ontvlucht is, zijn onjuist (zie ook bron 10).

09 Informatie over Kamp Amersfoort komt van de site: www.kampamersfoort.nl. (o.a. het persoonlijk verslag van Lieuwe Koopmans uit Harlingen).

10 Verslag van telefonisch gesprek met de heer N.J. de Greef uit Doorwerth, d.d. 14 juni 2005, m.b.t. de werkzaamheden van gavangenen uit Kamp Amersfoort op vliegveld Deelen op 14 september 1944.

11 Brief notaris A.O. Dammers uit Soest, betreffende voortzetting garagebedrijf van H.J. van Mill.

12 Brief van de Gooische Uitvaart-Verzorging aan Burgemeester en Wethouders van de Gemeente Arnhem, waarin mevr. Van Mill-Stork vraagt om de herbegrafenis van haar man, H.J. van Mill, d.d. 28 september 1945.

13 Brief van de Gemeente Arnhem aan de waarnemend Inspecteur van de Volksgezondheid, waarin de gemeente om advies vraagt m.b.t. de herbegrafenis van H.J. van Mill, d.d. 3 oktober 1945.

14 Brief van de Staatstoezicht op de Volksgezondheid aan de Burgemeester van Arnhem m.b.t. de herbegrafenis van H.J. van Mill, d.d. 9 oktober 1945.

15 Besluit van de Burgemeester van de Gemeente Arnhem m.b.t. de herbegrafenis van H.J. van Mill, d.d. 18 okt. 1945.

16 Overlijdensadvertentie van H.J. van Mill in de Soester Courant, d.d. 5 oktober 1945.

17 Dank-advertentie van mevr. Van Mill-Stork, weduwe van H.J. van Mill, in de Soester Courant, d.d. 19 oktober 1945.

18 Overlijdensactie van H.J. van Mill, d.d. 22 oktober 1945.

19 Opgaveformulier voor de Erelijst van Gevallen voor H.J. van Mill, ingevuld door mevr. Van Mill-Stork, weduwe van Van Mill, datum onbekend.

20 Vermelding van H.J. van Mill in het Slachtofferregister.

21 Brief van mevr. F. Jager, d.d. 31 augustus 2004. Mevr. Jager was na de oorlog getrouwd met Georg Deelman.

22 Kampkaart Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort van G.D. Deelman, d.d. 11 augustus 1944. De handgeschreven notities dat Deelman op 14 september 1944 naar Deelen

is overgebracht en dat hij daar op 5 december 1944 ontvlucht is, zijn onjuist (zie ook bron 10).

23 Verslag van telefonisch gesprek met de familie Duijkers, d.d. 16 januari 2005.

24 Brief van mevr. T.S.F. Goedhart-Duijkers, d.d. 27 januari 2005. Mevr. Duijkers is de dochter van Frans Duijkers.

25 Brief van mevr. Goedhart-Duijkers, d.d. 5 februari 2005.

26 Kampkaart Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort van F.J.A. Duijkers, d.d. 6 april 1944. De handgeschreven notities dat Duijkers op 14 september 1944 naar Deelen is overgebracht en dat hij daar op 5 december 1944 ontvlucht is, zijn onjuist (zie ook bron 10).

27 Verslag van gesprek met Willem Rap, d.d. 26 september 2005. Rap woonde tijdens de oorlog op boerderij 'De Grootte Kweek' bij Schaarsbergen (plus routekaart).

28 Overlijdensacte van F.J.A. Duijkers, d.d. 26 nov. 1945.

29 Uittreksel Burgelijke Stand Arnhem van het overlijden van F.J.A. Duijkers, d.d. 17 december 1945.

30 Verslag van telefonisch gesprek met mevr. H., d.d. 25 maart 2005. Mevr. H. is de zus van Henk H.

31 Geboorte-acte Hinrik (Henk) H., d.d. 8 november 1918. Overlijdensacte Hinrik H., d.d. 26 april 1982.

32 Over het Huis van Bewaring: 'De Zwarte Herfst, Arnhem 1944' - Dekkers en Vroemen en artikel uit de Arnhemse Courant van 9 november 1996.

33 Proces-verbaal van de Politieke Dienst Ede, betreffende de arrestatie van Hinrik H. op beschuldiging van overtreding van Artikel 1 Tribunaalbesluit van 17 september 1944, d.d. 20 augustus 1945. In dit proces-verbaal zegt H. dat hij twee dagen ondergedoken heeft gezeten bij de familie Schuurman. Dit is niet juist. H. is in de avond van de 20ste september in veiligheid gebracht. Waarschijnlijk heeft H. na zijn ontsnapping uit de Koepelgevangenis twee dagen ondergedoken gezeten bij de familie Rap in Schaarsbergen (zie bron 27).

34 Dag- en nachtrappen gemeentepolitie Ede, periode 18 maart t/m 12 juni 1944, m.b.t. Henk H.

35 Persoonlijk verslag van B. van Brussel, ploegcommandant en waarnemend dienstleider van de Luchtbeschermingsdienst, d.d. december 1945.

36 Informatie over (Kampfgruppe) Rauter komt o.a. uit:
- Verhoren Rauter - Archief Boeree in Gelders Archief
- 'Het Proces Rauter' - Rijksinst. voor Oorlogsdocumentatie
- 'Ned. vrijwilligers in Europese krijgsdienst '40- '45' - Jan Vincx en Victor Schotanius
- 'De SS en Nederland' - N.K.C.A. in 't Veld
- Site: www.waffen-ss.nl
- Het Trouw-proces - Henk Biersteker (www.trouw.nl/nieuws-enachtergronden/illegaletrouw/artikelen/1044253286888.html)

37 Samenvatting informatie over Hanns Rauter en het Wachtbataljon III, plus kaart van Arnhem met de woning van de familie Rauter.

38 Overzichtskaart Deelen-Schaarsbergen-Arnhem plus locatiekaartje Apeldoornseweg/Kluizeweg.

39 Luchtfoto Arnhem, d.d. november 1944.

Met dank aan

(in willekeurige volgorde)

Geert Maassen - Gelders Archief
Hans Timmerman - Gelderland Bibliotheek
Andries Hoekstra - Market Garden Foundation
Johan Teeuwisse - Oorlogsgravenstichting
Joop Piekema - Gemeente Archief Soest
P. van Beek en A.J. Molenaar - Gemeentearchief Ede
Cees Biezeveld - St. Nationaal Monument Kamp Amersfoort
Victor Laurentius - Rode Kruis
Rick van Velden - Nationaal Archief
Eileen Wolse - Centraal Archieven Depot
Tineke Seesink - Pensioen en Uitkeringsraad
Hubert Berkhout - NIOD
Jan Hoogendam - Werkgroep Historie Schaarsbergen
Jaap Brendel - Bezoekerscentrum Sonsbeek

Colofon

Research: Jos Diender
In opdracht van Bezoekerscentrum Sonsbeek
Zijpendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem
Druk: Repro Gelderse Roos, Wolfheze

Op 23 juni 2005 is het complete dossier met betrekking tot de executie op 20 september 1944 in park Sonsbeek te Arnhem overgedragen aan het Gelders Archief.

Op 25 december 2005 is een verbeterde versie van het verslag aan het Gelders Archief aangeboden.